

SZÁSZ ZOLTÁN

A nemzetiségek és az 1848-as magyar forradalom*

Történeti közgondolkodásunk egyik rejtett, lappangó, de mégis központi problémája a történeti Magyarország nemzetiségi világának megértése, noha tankönyvekben, összefoglaló művekben a régi országunk fele népességét adó nem magyarok inkább csak függelékként, átugorható másodrendű fejezetek formájában szerepelnek, s a különböző korok magyar nemzetiségpolitikai gondolkodásának elemzése mögött háttérbe szorulnak.

1848 azonban kivétel ebben is. A nemzetiségi ügy a legsúlyosabb kérdéssé válik; nemzedékekre meghatározza magyarok és nem magyarok viszonyát, az utókor számára is megkerülhetetlen.

A Népek Tavasza útjára indította a nemzetiségek önállósodási mozgalmát. Történeti távlatban vizsgálva, a nem magyarok többsége nemzetté alakulásának katalizálása a magyar forradalom egyik legjelentősebb – magyar nemzeti szempontból egyben fenyegető veszélyeket is teremtő – eredménye.

A társadalmi és a nemzetiségi kérdés összefonódása jó ideig eltakarta a magyar liberálisok elől a hazai nem magyar népek nemzeti ébredésének közvetlen jelentőségét. Természetesen látták a szerbek, románok, szlovákok, főként a horvátok kulturális-szellemi felemelkedési kísérleteit, öntudatuk növekedését. A szabadelvű és konzervatív gondolkodók már az 1840-es évek elejétől visszatérően foglalkoztak a követendő út kérdésével. A liberális felfogás az érdekegyeztetés gondolatából kiindulva képviselte a magyar reformnacionalizmust: a nemesség lemond kiváltságairól, az alkotmány sáncaiba beemeli az ország népét – a nem magyarokat is, utóbbiak viszont cserébe lemondanak elkülönülési igényeikről, elfogadják a politikai és igazgatási szféra magyarnyelvűségét. A szabadelvűek nyugatról átvették az államegység, s vele az egynyelvűség imádatát, noha tudták, hogy idehaza mennyivel nehezebb ennek megvalósítása, mint korábban Angliában és Franciaországban. De hitték és még inkább hinni akarták, hogy „a polgári szabadság és e szabadságot biztosító alkotmány” megteremtői magukhoz vonhatják a nem magyarokat, értelmiségük számára vonzóvá teszik még magát a magyarosodást is. Az pedig nyilvánvaló, s egyben fájdalmas perspektívát villantott fel a kortársak szemében, hogy a nem magyarok nagy statisztikai részaránya mellett minden érdemi jogkiterjesztés a magyar etnikum politikai súlyának csökkenéséhez vezethet. Herder intelme a magyarságnak a szláv tengerben való várható elmerüléséről jó ideje külön is ösztönzően hatott a megújító

* Az MTA II. Osztálya 1998. máj. 8-i ülésén elhangzott előadás rövidített szövege. Bővített változatát ld. Szász Zoltán: A nemzetiségi kérdés és országgyűlési megítélése. In: A magyar országgyűlés 1848–49-ben. Szerk. Szabad György. Bp. 1998. 317–338.

reformok politikájára, a magyar etnikum erőinek koncentrálására, összekötve azt a közélet magyarosításával. Ez pedig Kossuth és Wesselényi nemzedékének felfogásában nem jelentett kevesebbet, mint hogy francia és amerikai mintára a kormányzás, közigazgatás, közoktatás nyelve a magyar kellene legyen. A reformkor a még száz-ezer ember számára sem használatos latin helyett bevezette a magyar igazgatási nyelvet, ami önmagában véve nagy előrelépést jelentett, de megbolygatta a nemzeti öntudatra ébredés fejlődési stádiumába elérkezett magyarországi népek közötti kényes, immár átpolitizálódó egyensúlyt. Mert célkitűzéseiben – s egyáltalán nem valószínűsítően – belenyúlt az egyházi és iskolai életükbe is, az oktatás megálmodott magyarosításával a nemzetiségi értelmiség előtt népiségük eltűnésének, de legalábbis nemzetné alakulásuk megakadályozásának rémképét villantotta fel.

A nemzetiségek vezető értelmisége a központi szervek magyarnyelvűségét – „a magyar diplomáciai nyelvet” – történeti és reálpolitikai megfontolásokból elfogadta, a magyarosodás erőltetett ajánlatát, annak realitását persze jócskán túlbecsülve, mereven elutasította. A nyelvkérdésben a frontok megmerevedtek, állóháború alakult ki.

A nemzetiségi mozgalmak tavaszi kibontakozása

1848. április 29-én Wesselényi Miklós beszédet mondott a pesti Radical-körben, melyben a nagy átalakításokat kísérő külső veszélyekre, a bécsi bürokrácia, a horvát bán: Jelačić várható szerepére, egy esetleges orosz intervencióra hívta fel a figyelmet, s egyben – nem először – a nemzetiségi kérdésre. Az abszolutizmus és bürokrácia erői mozgósítják a délszlávokat – mondotta. Föl kéne világosítani a nemzetiségeket, hogy az országban mindenkinek javát szolgálja a közös szabadság. De fegyverkezni is kell!

Látnoki szavak? Mint annyiszor Wesselényinél. Vagy két év történelmének me-
nete előre be volt programozva?

*

1848 márciusa először még a magyarok és nem magyarok egyetértését ígérte. Az európai forradalmakat és a pesti forradalmat, az alkotmányosságot mindenki örömmel fogadta. A román vezérpublicista Bariț könnyezett a hírre, élete nagy, örömteli pillanatának tekintette, néhol szászok és románok éltették a pesti 12 pontot, uniópárti román röpirat is készült. Szlovák lelkészek Kossuthért lelkesedtek, a szerbek rokonszenvtüntetések tartottak, Stratimirović magyar kokárdával jelent meg az újvidéki szerb gyűlésen...

A nemzetiségek soraiban azonban a lelkesedésnél jóval nagyobb volt a várakozás, a nemzeti szabadság utáni vágy. A szerény lélekszámú nemzetiségi értelmiségi elit még elfogadta a magyar nyelv (s ezzel a magyar nemzet) közéleti hegemoniáját, de a szerbek önálló nemzetként való elismerésüket is kérték, a szlovákok áprilisban ugyanezt követelték a maguk nemzetére, s egyben a megyék hivatalos nyelvének a szlovákot kívánták. A lelkész Hurban szerint „az országban annyit érjünk, mint bármely más nemzet!”. A fiatal erdélyi román ügyvédek többségi megyéikben a román

hivatalos nyelvet akarták bevezetni. Erdély és Magyarország unióját pedig nem fogadták el mint eldöntött tény, hanem alkufolyamatnak képzelték el, melynek feltétele, hogy előbb ismertessék el a román is mint külön nemzet.

Néhány rövid hét leforgása alatt a közös eufória eltűnt, a nemzetiségi elitek a nemzeti önállósodás útjára léptek. Az ugyan távolról sem volt világos, hogy mit is jelent ez az állam jövője szempontjából – bár erre is voltak elképzelések – április-májusban elsősorban önmaguk megszervezésével, a „nemzettéválással” kellett megküzdeniök.

Az átalakulás és fejlődés dinamikáját jól jelzi a délvidéki szerbek és a magyar kormánytényezők első – s egyben sokáig utolsó – kapcsolatfelvételének azóta már legendásan jelképes története. Stratimirovićek április elején Pozsonyban és Pesten tisztességes fogadtatásban részesültek, nyelvi, hivatalviselési jogokra ígéretet kaptak, azonban az akkor még jóindulatú két küldöttség a szerbek külön nemzetként való el nem ismerése miatt a fegyveres konfliktust előrevetítő drámai és patetikus szóváltásba bonyolódott, s még ma is vitatjuk, melyik fél használt fenyegetőbb kifejezéseket, mondta-e egyáltalán Kossuth, hogy „majd dönt a kard...”

Április 14-én, majd május közepén egy karlócai szerb nemzeti gyűlésen a szerbek külön kormány szervezetet (odbort) választanak, s az egész délvidékre kiterjedő szerb vajdaságot követelnek. Rajačić érseket metropolitának, Suplikác ezredest vajdának nyilvánították, „helyreállítva” ezzel a 17. század végi szerb kiváltságokat. A szerb nemzetiségű határőrezredek csatlakozásával megszületett a sajátnak érzett haderő, melyet majd valóságos és álönkéntesek egészítenek ki, egyúttal megindult egy teokratikus színezetű saját fél-államiság kiépítése. Nem csoda, hogy elsőként éppen a délvidéken dördültek el a fegyverek.

Tisztán spekulatív megközelítésben a horvátkérdés megoldása lehetett volna a legegyszerűbb, hiszen a tartomány százados autonómiával, külön országgyűléssel, a társadalom viszonylag fejlett (teljes) szerkezettel, a magyarhoz rokonítható történeti tudattal bírt. A horvát autonómiát az új magyar kormány is elismerte. A tavasz folyamán azonban a horvátok a teljes önállóság, egy Fiumét, Dalmáciát, Szlavóniát magában foglaló külön állam igényléséig jutottak el, s csak perszónaluniót akartak elismerni. Ez még akár tárgyalási alap is lehetett volna, hiszen Kossuth 1842-től javasolta Horvátország különválasztását. Azonban Jelačić 1848-ban oly mértékben a bécsi ellenforradalmi körök szövetségébe vitte a horvátokat, hogy a konfrontáció már nem tette lehetővé az „elszakadás” tárgyalásos lebonyolítását. A pesti kormány csupán beletörődhetett a horvátok különválásába.

Szinte azonos a szerbekkel az erdélyi románok útja. Előbb üdvözik a forradalmat, azután tiltakoznak Erdély és Magyarország uniója ellen. Május 15-én Balázsfalván egy engedélyezett nagygyűlésen külön nemzetté nyilvánítják magukat, jelképesen is félreteszik az ortodox és görög katolikusok ellentéteit, majd – a szerbekhez képest lassabb ütemben – őszig kialakul saját politikai szervük: a saját kormánynak szánt szebeni ún. békéltető bizottság. Támogatást kapnak a román határőrezredektől, a császári hadvezetéstől, s nemzetőrség gyanánt népfelkelő alakulatokat szerveznek. Ahogy a szűkebb belső magyar földön állomásozó (birodalmi) haderő egy része lett a magyar kormány új véderejének bázisa, úgy a románoknál,

szerbeknél, horvátoknál a (birodalmi) helyi határőralakulatok lettek részben vagy egészben a saját nemzeti véderő egységei, ezt egészítették ki – magyar módra – nemzetőrségi, népfelkelő csapatokkal. Amikor az uralkodó júniusban minden magyarországi haderőt, így a határőrvidékeket is a pesti kormány alá rendeli, már késő; a régi hadsereg nemzetiségek szerinti megbomlása horvátoknál, szerbeknél, románoknál már előrehaladt, a folyamatot visszafordítani nem lehetett.

Míg a szerbek és az erdélyi románok a különválás útjára léptek, addig a szűkebb Magyarországon élő románok és a szlovákok inkább a magyarokkal való modus vivendi keresték. Liptószentmiklóson május 10-én a szlovákok is nemzetté nyilvánították magukat, nyelvi jogokat, autonóm területet kívántak; ezt a mozgalmat azonban Pestnek sikerült elfojtania, de persze szövetségesnek nem nyerte meg a szlovákokat, míg a magyarországi románok – ha nem is viták nélkül – megmaradtak a forradalom táborában. Mint ahogy kitartottak a magyar oldalon (a szászokkal ellentétben) a svábok és a ruszinok.

A nem magyarok tavaszi szervezkedésének csúcspontjai az újvidéki, balázsfalvi, liptószentmiklósi április–májusi nagygyűlések. Ezek valójában nemzeti „országgyűlés-előzményeknek” számítottak, az önállósodás egyik fontos állomását, intézményszerűsülését jelentették. Az immanens tendencia a Pesttől való elhatárolódás erősödése. Jól mutatja ezt a (külön államalakítást nem tervező) szlovákok május 10-i liptószentmiklósi értekezlete: föderatív Magyarországot kíván, élesen elkülönülő felsőoktatást, nemzetőrségeket, ijesztően hangsúlyozva az elmagyarosodottak, az „elfajzott nemzetárulok” számára a hivatalviselés tilalmát is. Persze, mert a nemzetté alakuláshoz el kellett határolódnia a magyaroktól, a szélesebb szlovák népesség előtt el kellett zárni azt az utat, melyre a szlovák nemesség lépett: nyelvét túlnyomórészt megtartva, a magyar politikai nemzetbe integrálódott. (Az új nemzeti vezetőket itt nem követte a nép, ezért is tudta a kormány a szlovák nemzeti mozgalmat rendészeti úton viszonylag könnyen felszámolni, a vezetőket csupán pánszláv agitátoroknak tekinteni.)

Bizonyos részletek, szimbolikus mozzanatok kiegészítik a határozatokból alakítható képet. Balázsfalván például magyar parasztok is voltak a gyűlésen. Félelemből, paraszti szolidaritásból, vagy éppen asszimiláció útján járók. Amikor ezek lelkesedésükben állítólag azt mondták, hogy ezentúl románok akarnak lenni, a válasz az volt: nem, ti csak maradjatok külön! A két román főpap testvérré fogadta egymást, az unitus–ortodox ellentétet csökkentendő. A császári katonaság időnként ágyúból díszlövést adott le, ami erősítette a Bécsbe vetett hitet. Feldíszított parasztfiatalok alakzatban vonultak el a parancsnok előtt, mintegy előrevetítve az eljövendő katonás szervezkedést.

A nemzetiségi nagygyűlések általában demokratikus hangvételben követelték a jogegyenlőséget, a jobbagyfelszabadítást, a nemzetőrséget, a szólás- és sajtószabadságot, a papság és az oktatás állami dotációját, mintha ezek nem is lennének a magyar kormányprogramban, vagy már a pozsonyi törvényekben. Még a pesti 12 ponttal megegyező, a magyarral közösnek látszó célkitűzések, társadalmi igények is az elkülönülési folyamatban fogalmazódnak meg. Mert nemcsak „ajándékként”, hanem a társadalmi reformokra saját „nemzeti vívmányként” is szükségük volt, külön nem-

zeti egységük megteremtése, a népi rétegek megnyerése céljából. Ezért volt erősen csökkenő szimbolikus jelentősége számukra annak, amit a magyar kormányzat „adott”, ezért nem elsősorban fejleszthető-fejlesztendő közös kiindulási alap, még csak nem is alkudozási alap, hanem az első hetek elmúltával szemükben az egész magyar reform „idegen”, egyre inkább nemzetellenes manipuláció (Bárnuțiu: „mérgezett a magyar szabadság asztaláról vett falat”), miközben a tartalmak számottevő részben egybeesnek. Forma és tartalom szétválása így lesz egyik összetevője a konfliktusoknak.

A nagy átalakulással járó társadalmi feszültségek, a „magyar nemesség” és „nemzetiségi jobbágyság” valós, de felnagyított szembenállása, kölcsönös félelmek, a „nemzet fenyegetettségének” érzete, rémhírek és valós, de helyi konfliktusok, a gyanakvás – hogy pl. a magyarok a jó császár helyébe saját református királyukat állítják – együttesen szinte kényszerűen vezetett a polgárháború tragédiájába. S nem kevés felelőssége volt ebben – ha nem is egyforma mértékben – az agitáló nemzetiségi értelmiségnek, a magyar politikai elitnek, vagy éppen az országgyűlésnek. Ahogy a bécsi parlament szeptember elején elutasította a magyar országgyűlés tárgyalni érkező küldöttségét, úgy a pesti parlament sem kereste a kapcsolatot a hazai nemzetiségek „országgyűlés-kezdeményeivel”. Pest csak liberális racionalizmussal tudott reagálni, egyes konkrét követeléseket akart megvizsgálni, Karlócát, Balázsfalvát, Liptószentmiklóst tárgyalópartnernek nem fogadhatta el. A kétféle jogi-szimbolikus gondolkodásmód nem, vagy csak hosszú, békés tárgyalássorozattal volt összeegyeztethető, ehhez pedig nem maradt idő, türelem.

A nemzetiségi mozgalmakat kezdettől lényegesen befolyásolta Bécs és Pest politikai párharca. Az udvari és katonai körök kezdettől számoltak a magyarok és nemzetiségek súlyos összetűzésével. Augusztusig ebben inkább a semleges békítő fél köpenyét vették magukra, szeptembertől azonban eljött a nyílt kártyákkal folyó játék kora. Bécs szembefordult Pesttel, a nemzetiségi mozgalmak teljesen betagozódtak az osztrák–magyar háborús konfliktusba.

1848 nyarán, kora őszén még voltak figyelemre méltó kezdeményezések magyar részről a nemzetiségi kérdés, főleg a románkérdés törvényi rendezésére, októbertől – egyes kisebb békülési tapogatózásokot nem számítva – az ügyet 1849 késő tavaszáig félretették. A fegyvereké volt a szó. Az ellentétes érdek, kölcsönös bizalmatlanság, tévhit, a manipulált és vak félelem a polgárháború ismert tragédiájába taszította az országot.

A kortársaktól s a történetírásból vulgarizálódott közhely, hogy a nemzetiségek hagyták magukat elcsábítani a bécsi körök fondorlatos szabadságígéreteitől.

Valójában ennél többről van szó. Ezek az alakuló nemzetek a polgárháború konfliktusában egy szabadságteret is nyertek maguknak. Úgy szerveződtek, mint valaminő nagy gerillaalakulatok, amelyeket csupán távolról, s kevésbé támogatnak, a központból csak részlegesen irányíthatnak. (Bécs és a nemzetiségek együttműködése távolról sem volt harmonikus.) Ez a politikai szabadságtér azonban csak addig létezik, ameddig a háború tart. Ugyanakkor e rövid, de felfokozottan aktív intervallum a nemzetek konstituálódása szempontjából – már a kortársak is tudták – döntő fontosságúnak bizonyult.

A konfliktusok, éppúgy mint az összeütközés teljes vagy részleges elmaradása (a szlovákok és ruszinok esetében) azt is jelzi, hogy a nemzetiségek számára nem csupán egyetlen fejlődési út létezett.

De ez már átvezet a „mi lett volna, ha” tilalomfája alá. Annyit azonban megkockáztathatunk, hogy a kortársak rövidlátásának, korlátainak, elfogultságainak, bűneinek még oly jogosult katalogizálása mellett indokolt egy olyan megközelítés is, hogy ha nem következik be nagyhatalmi beavatkozás, a konfliktusokon keresztül, az új belső erőviszonyok alapján magyarok és nemzetiségek újrendezték volna egymáshoz való viszonyukat.

A „havasok királya”, Avram Iancu 1849. június 27-én azt írta az Érchegeységből a magyaroknak: „még agóniánkban sem tudunk egymással közelebről értekezni”.

Félig volt igaza. Történeti köztudatunkból kiveszett, hogy a polgárháború ideje alatt ismétlődően voltak békekísérletek mind a román, mind a szerb frontokon. Ezek is előkészítői a példás és tisztességes szegedi nemzetiségi törvénynek, országgyűlési határozatnak.

Az 1849. évi nemzetiségi törvény és a zsidóemancipáció

A szabadságharc végnapjaiban született az országgyűlés szegedi határozataként az első magyar nemzetiségi törvény.

A Függetlenségi Nyilatkozat után a kormány tervbe vette egy egységes alkotmány kidolgozását, amelyben a nemzetiségek jogait is szabályozzák. A szorító hadi helyzetben külön is sürgőssé vált mind a külső szövetségesek keresése, mind pedig a nemzetiségek megbékítésének kísérlete.

Sajátos módon tavasztól a lélektani pillanat nem volt kedvezőtlen a békejobb kinyújtásához. A bukaresti bukott forradalom emigránsai már az év végétől különböző föderációk, szövetségek kialakításán töprengtek, a Bem által felszabadított Erdélyben magyarbarát román lapot (*Espatriatul*) adtak ki. A háttérből biztatta őket a nagy befolyású nyugati lengyel emigráció is. Májusban Teleki László – aki már szakított a nemzetállami egység elvével – széles körű autonómiát s egy dunai konföderációt ajánlott Párizsból, s engedményeket sürgetett Belgrádból a hidegfejű Andrássy Gyula is. A tavasz során sikerült a szerb felkelést is nagyjából felszámolni, a havasokba szorultak Iancu népfelkelői – így a magyar forradalmi tábor a nemzetiségek felé nem „vert helyzetben” nyújthatta ki karját. (Az olmtüzi újabb oktrojált osztrák alkotmány, noha fenntartotta a nemzeti egyenjogúság elvét, sokkal kevesebbet nyújtott a nemzetiségeknek, mint amit reméltek. Nem fordultak szembe Béccsel, de ismét figyelni kezdtek, kényszerűségből is a magyar kormányra.) Ioan Dragoș bihari román országgyűlési képviselő tragikusan végződő április–májusi érchegeységi békeközvetítő kísérlete nem vágta el, legfeljebb mérsékelte a megbékélési vágyakat. A kormány június elején már közvetlen feladatnak tekinti a nemzetiségek kibékítését, s megkezdődnek a tárgyalások Pesten a havasalföldi román emigráció vezetőivel.

Az 1849. július 14-i szegedi magyar–román egyezmény, a *Projet de pacification* a román túlsúlyú megyékben garantálta az anyanyelv használatát, akárcsak a nemzetőrségben, minden iskolában, bíróságon; s a legfontosabb az, hogy elismeri: a románok „külön nemzetiséget képeznek”. Egyik egyházuk, a görögkeleti, teljesen függetlenné, patriarchátussá válik. Ezek a pontozatok együtt – kimondatlanul – a területi autonómia alapját jelentették. Hogy már nem csak a románoknak szóló kivételről van szó, azt kimondja a megállapodásban az utalás „a Magyarhon kiegészítő részét képező népiségekre”. Történelmi fordulat ez, valójában a monolit nemzetállamiság eszméjének feladása.

A *Projet de pacification*nak a többi nemzetiségre való kiterjesztéséből, elsősorban Szemere miniszterelnök munkájával született az 1849. évi VIII. törvénynek tekinthető, azonban formailag országgyűlési határozatként hozott július 28-i szegedi döntés. A 17 pontból álló, irányelveknek, útmutatásnak szánt szabály „minden népiségek nemzeti szabad fejlődésének” biztosítására egyrészt a hivatali nyelvhasználatot szabályozta, másrészt az egyházi, iskolai ügyekre tért ki.

A nemzetiségi többségű megyékben a belső adminisztrációt is átengedte a helyi főnyelvnek, s ott is, ahol a nem magyarok csak kisebbséget alkottak, minden hivatalos gyűlésen szólhattak anyanyelvükön. A helyi nemzetőrség nyelve szabadon választható, az oktatás nyelvüül „mindig a községi vagy illetőleg az egyházi nyelv fog használtatni”. Anyanyelvén mindenki fordulhat a hivatalos fórumokhoz. Az egyházak teljes szervezeti ügyintézési és nyelvi szabadsága mellett, a „görög szertartásúak számára” a budapesti egyetemen hittudományi kart terveztek létesíteni. A kormány felhatalmazást kapott a nemzetiségek további kívánságaival foglalkozni, sérelmeiket rendeleti vagy törvényi úton orvosolni. Az utolsó pont amnesztiát biztosít mindazoknak, akik „fegyvereiket letévén, megtérnek és a függetlenségi esküt leteszik”.

Máig vitatott e határozat (törvény) jelentősége, de még őszintesége is, hiszen végül is csak a szabadságharc bukásának előestéjén született. Vitája azonban azt jelzi, hogy megalkotói komolyan vették. Július 21-i beszédében Szemere fontosnak mondja „az ármányosan fellázított népfajok” lecsendesítését, s külön kiemeli az ő szenvedéseiket is, ecseteli a kormány pozitív törekvéseit, az eddig megtett utat, de hivatkozik a jövő előtti felelősségre is. A zárt üléseken érdemi vita folyt az amnesztiáról, sőt arról, hogy egyáltalán szavazásra bocsássák az egész javaslatot; fölelevenítették a májusi Dragoş-tragédiát, talán mert az is ellenérv lehetett az engedményeket bírálók számára.

A nyilvános ülésen Szemere nagy beszédében hangsúlyozta, mennyire fontos feladat a szabadság mellett az időben újabb eszme: a nemzetiség biztosítása. Minden kormánytag a javaslat mellett szólt. A ház többséggel fogadta el a határozatot.

Ez a határozat volt az a maximum, ameddig a szorongatottság kényszere és az önvizsgálat következményeként a szabadságharc politikai vezérkara önmaga feladása nélkül eljutott. Jelentőségét növeli, hogy hiányzanak belőle a politikai képmutatás elemei, s összeurópai vonatkozásban is példamutató alkotás. Megvalósítására már nem volt idő, de azért hivatalosan is közismertté vált. Szemere később azt írta: „az elvet kimondani mindig idején van, ... bár a zsarnok szövetség győzött, a nyilatkozat

most engesztelőleg ott zeng a kiábrándult népek lelkében.” Részleteit megtaláljuk majd az 1868. évi Eötvös–Deák-féle nemzetiségi törvényben, alapelvei tovább élnek az emigráció eszmevilágában.

A zsidók egyenjogúsításáról rövid, mindössze négy paragrafusból álló törvény született július 28-án. A képviselők vita nélkül fogadták el, noha megalkotását 1848–1849-ben s korábról nem kevés vita előzte meg.

A reformellenzék a fokozatos jogkiterjesztés szellemében már az 1839–1840. évi országgyűlésen a birtokvásárlási jog és az iparúzés szabadságának biztosítását javasolta, azonban a kormányzati ellenállás, a városokban fellelhető zsidóellenes hangulat – a még széles körben élő előítéletek ereje miatt – akkor csak a szabad lakhatást – a régi bányavárosokat leszámítva –, valamint a szabad iparúzést, gyár-alapítást engedélyezték (1840: XXIX. tc.). Teleki László az erdélyi országgyűlésen ajánlotta a zsidóemancipációt – hiába. 1848 tavaszán többfelé, így márciusban Pozsonyban is voltak zsidóellenes zavargások, s ezek nehéz helyzetet teremtettek a liberálisok számára. Akkor csak egy torz, nem liberális javaslatot lehetett volna elfogadtatni. Kossuth maga is taktikázásra kényszerült: 1848 április elején a vallások egyenjogúsítása kapcsán a zsidók vonatkozásában a várakozást ajánlja, amíg a kérdéyek lecsillapodnak.

A népképviselői országgyűlés első napjaiban, július 12-én, Kállay Ödön képviselő beterjesztett egy teljes emancipációt, polgári és vallási egyenjogúságot ígérő javaslatot, melyet aztán az osztályok is támogattak. Kitűnt azonban, hogy a bizottsági többségben az óvatosság erősebb a reformvágynál, előbb egy bevándorlási törvényt kívántak, s ugyancsak előbb tárgyalásokat igényeltek a zsidók „káros elzárkózottságának”, a kölcsönös idegenkedés okainak „korszerű reform általi elhárítása végett”. Ezzel viszont „a szabadság s egyenlőség eszméinek megfelelő, ... a társadalmi és nemzeties egybeforrás igényeit is kielégítő” emancipációt hosszú időre, de legalábbis egy következő országgyűlésre elnapolták.

1849. május 12-én Tóth Lőrinc komáromi képviselő – igazságügy-minisztériumi titkár – javasolta újból az emancipációt, másnap Vukovics Sebő miniszter tett javaslatot minden vallási különbség megszüntetésére. Azonban elsősorban Szemere Bertalan az, aki a törvényt megfogalmazza. A nyugati felvilágosult megoldásmódokat, az áprilisi osztrák alkotmányt is és a hazai népi előítéleteket egyaránt mérlegelve, Szemere is ingadozott. Vajon a további betelepülést nem kellene-e minisztériumi engedélyhez kötni? (A merevebb vármegyére bízni, szinte egyet jelentett volna a bevándorlási tilalommal.) Nem kéne-e megkövetelni, hogy a zsidók reformálják meg egyházszerkezetüket?

A törvényjavaslat indoklása, a képviselők meggyőzésének érdekében sem hallgatta el a problémákat, sőt, a szövegen még az a kétség is érződik, vajon csupán valátszelekezetről, vagy netán nemzetiségről van-e szó a zsidók esetében. (A kérdés önmagában véve nem volt egyszerű, hiszen az ókortól élő etnikai vallásról volt szó, s 1848 előtt még nem dőlt el egyértelműen, hogy a magyar társadalomban etnikumként vagy felekezetként kapnak helyet.) A liberális alapállás ezentúl azonban világos, a törvény pedig egyértelmű: „a magyar álladalom határain belül született, vagy törvényesen megtelepedett mózes vallású lakos, mindazon politikai s polgári jogok-

kal bír, melyekkel annak bármely hitű lakosai bírnak”. Kimondta a keresztények és zsidók közötti házasság érvényességét, e célból a polgári házasság bevezetését. Ehhez képest másodlagos jelentőségű, hogy ígéret történik a bevándorlás szabályozására, vagy arra, hogy a kormány közreműködésével „a mózes vallásúak a kézi mestersegek és a földművelés gyakorlására vezéreltessenek”. Fontosabb az, hogy a zsidók „papjaiból és népválasztottjaiból” álló konferenciának feladata lesz a vallási, egyház-szervezeti reformok kidolgozása és végrehajtása.

Ez a törvény sem volt tökéletes alkotás, nem mondta ki az izraelita vallás bevett felekezeti jellegét, de ez is egy fordulatot jelzett a forradalom és a szabadságharc megpróbáltatásait átélő társadalom elitjének gondolkodásában. Reformkori adósságot törlesztett, s az utókornak mutatott irányt. Valójában abba a reformkorban kialakított jogkiterjesztő és asszimiláló nemzeti-liberális politikai célkitűzésrendszerbe illeszkedett, amelyet az 1848–1849. évi polgárháború, a nagy nemzetiségek (szlovákok, románok, szerbek) önállósodása ugyan nem engedett realizálódni, de a kisebb etnikumok esetében, a svábok, zsidók vagy a szórványban élő szlovákok, románok körében a magyarsággal való politikai-érzelmi azonosulás, egyfajta homogenizáció, a liberálisok által várt módon megindult-végbement. A törvény indoklása le is szögezi: „alig van népfaj, mely a zsidókat hűségben és munkásságban nemzeti háborúnk körül felülhaladná; a jogegyenlőség kimondása újjászületésünknek egyik szükséges következménye, s midőn azt a mózes vallásúakra alkalmazzuk, az emberi s polgári kötelesség egyszerű teljesítésén túl, a hazafiúi érdemet jutalmazzuk meg”.

Az országgyűlés két utolsó törvénye a liberális magyar kisebbségpolitika két tengelyét határozta meg, hagyta örökül. Az egyik az érdekek különbözősége alapján az önállósodás útját választók elfogadása, legalábbis a velük való új *modus vivendi* keresése, a másik a nemzethez közeledők, a hozzáigazodást vállalók befogadása. Két különböző, de mégis összetartozó nemzetiségpolitika.

Az országgyűlés e két rendelkezése nem valósult meg. Éppen csak hogy kihirdették, éppen csak arra maradt idő, hogy országszerte köztudottá váljék. Jelentőségük nem csak eszmetörténeti. Formálták a jövőt.

ZOLTÁN SZÁSZ

THE NATIONALITIES AND THE 1848 HUNGARIAN REVOLUTION

The Hungarian revolution of 1848 was at first positively received by the country's non-Hungarian peoples. Nevertheless, within a short period of time, the national demands of the various groups (Serbs, Romanians, Slovaks, Saxons) had become definitive. Active separation from the Hungarian nation became an important factor in their strategy of preventing assimilation and enhancing the process of nation-building. The national assemblies of the nationalities in Karlóca (Srijemski Karlovci), Balázsfalva (Blaj), and Liptószentmiklós (Liptovský Mikuláš) functioned as proto-parliaments. And with the partial or full support of the soldiers of the Military Border, the nationalities were even able to form their own armies, while their central committees even tried to function like governments. The Serbs, Saxons and Romanians were the most successful groups in these areas. The Slovak movement showed greater reticence. The Hungarian

revolution was the catalyst needed for the births of these nations. Other ethnic groups, however, did not seek the path of separation.

The classical national-liberal Hungarian political elite was slow to recognise the expediency or legitimacy of these national movements. It based its position on the legal equality of citizens. Against the background of the wider Austro-Hungarian conflict, the antagonism between the Hungarian side and its own nationalities soon degenerated into civil war. Having learnt from this, in June 1849 the Hungarian government and national assembly went so far as to recognise the separate political identities of the nationalities and to lay this down in a statutory decree. The Szeged nationality law (28 July 1849) guaranteed a wide range of rights to non-Hungarian groups. Meanwhile, the law on the emancipation of the Jews indicated the intention of the liberally-minded elite to accept those who wished to become part of the Hungarian nation.